

BERNÁTH AURÉL: A MÚZSA KÖRÜL

A Kor és pálya harmadik kötele

Bernáth Aurél, képzőművész kortársaink egyik legjelentősebbike, néhány évvel ezelőtt hatalmas irodalmi műbe kezdett. *Kor és pálya* címmel megírta trilógiának tervezett önéletrajza első két kötetét, *Igy éltünk Pannóniában* és *Utak Pannóniából* címmel. Pannóniai gyermek- és ifjúkorán, és a festőművészi pályára indulásán át a húszas évek közepéig jutott el a rendkívüli irodalmi sikert aratott könyvekben, annak a festménynek, a *Riviérának* megszületéséig, amelytől kezdve — mint írja — festőnek számítja magát. Élete első művének mondja e képét, részletesen vall keletkezéséről. Ezzel fejeződik be az önéletrajz második kötete, amely főleg az absztrakt kísérletekből való kiábrándulás történetéről ad számot.

Első itáliai utazásán búcsúztunk tehát el a szerzőtől. „Ez a fél évig tartó út sorsdöntő volt számomra — olvastuk a második kötet végén —, leírása önéletrajzom harmadik kötetére marad.”

A terv időközben megváltozott. Most megjelent a *Kor és pálya* harmadik kötele *A múzsa körül* címmel, de ebben megszakítja önéletrajz-regényének folyamát s helyette művészetelméleti, esztétikai cikkei gyűjteményét közli, amelyeket két évtized alatt írt. Így az első két kötetből az író-festőt, ebből a harmadikból a gondolkodó-festőt ismerjük meg, bár ő azt írja, hogy életének drámai részleteit ezek a lapok rejtik.

Ecsetjével, színekkel érzelmeit fejezi ki a művész és érzelmeihez szól — gondolatait tollára bizza. Így kapunk teljes képet az emberről.

A kötetbe gyűjtött cikkek, tanulmányok közül a legrégebbi 1939-ben kelt. A legfrissebb cikk 1959-ben kelt. Arcképek művészekről, jegyzetek művészetéről és néhány tanulmány korunk

jelentősebbé, hiszen írójuk ma nemcsak egyik kimagasló alkotója festőművészetünknek, hanem éppen legújabbban olyan feladatot és felelősséget vállalt néhányadmagával, hogy tulajdonképpen — a nagy művészi megbízatások ellenőrzése által — képzőművészetünk irányításának döntő tényezője lett.

Ezért nemcsak lehet, hanem kötelességünk is vitatkozni könyve néhány megállapításával.

A tanulmányok dátuma 1939—1959. Ez alatt a két évtized alatt volt a fasizmus, annak legtragikusabb magyarországi korszaka. Ezalatt kitört és befejeződött a második világháború. Eljött a felszabadulás, a szocializmus felépítésének korszaka. Hogyan tükröződnek mindezek a könyvben, hogyan van benne a történelem, a világ- és a magyar történelem e két évtizede írásaiban és hogyan tanúskodik a korról a finom rezdüléseket felfogó, érzékeny művésztanú?

Sajnos ugyanúgy, mint az első két kötetben, ahol a kritikusok felrótták, hogy alig van nyoma bennük a társadalom változásainak. S annál sajnálatosabb és érthetlenebb ez, mert hiszen emlékezünk, hogy 1942. március 15-én ő tette le a Történelmi Emlékbizottság egyik koszorúját a Petőfi-szobor elé.

Milyen fájdalom, kínzó önfegyelem kell ahhoz, hogy 1939—1942-ben Szinyei Merséről tudjon írni, 1944-ben Benczúrrol vagy Tintorettről. Csak egyetlen utalást találtam a könyvben a második világháborúról. Michelangelo *Utolsó ütéletét* félti: „Közledek a háború dörgése feléd, hatalmas alkotás... Isten övön a viharban!” S egy lábjegyzet: „Mikor ezt írtam, az angol seregek álltak Róma alatt”. Aztán megint a egyetlen önfegyelem, egyetlen szó sincs arról, hogy saját képeit

portjáról, akik nem élvezték a Szinyei Társaság presztízsének védelmét és előnyeit és mégsem váltak nevetség tárgyává.

A könyv két legutolsó fejezetének összefoglaló címe: A szocialista realizmus problémái. Az első nemzeti hagyományainkkal foglalkozik s ezek közül is kifejejt Derkovitsot és a két világháború között küzdő többi szocialista művészt. Pedig a szocialista realizmus útján ők jelentik a legfontosabb, azonnal folytatható és ki nem hagyható hagyományt. Bizony sok zsákutca, tévelygés oka éppen az volt — s éppen e cikk dátumával (1950) jelzett évek táján —, hogy ezt a hagyományt megtagadták, ki akarták iktatni a magyar képzőművészet fejlődéséből.

De harmadszor is megfélekedezik könyvében Derkovits Gyuláról, amikor azt írja: „Művészetünk a húszas, harmincas években dezlalt állapotban volt. A festők nagy részéből már-már kivesszt az a tudat, hogy másért is lehet alkotniuk, mint önmaguk gyönyörűségére és sajátos érzelmeik kifejezésére.”

Örvendetes következtetés, hogy még ugyanebben a tanulmányában megírja a kritikusokat, akik éveken keresztül harcot folytattak vagy elhallgattak Derkovitsot, aki legalább megkísérelte, hogy eszméi tartalmának újfajta kifejezést adjon... A szocialista tartalmú Derkovitsnak sokáig nem voltak hajlandók a realista jelzöt kiosztani.”

Ez az 1955-ös cikke érdekes, hiteles kordokumentum, helyenként elismerésre méltó bátorsággal mutatja meg, hol tartottunk képzőművészeti problémáinkkal tíz évvel a felszabadulás után, a személyi kultusz éveinek vége felé.

Az utókor számára tanulságos kordokumentum lesz az

FILMEKRŐL

KERTES HÁZAK UTCÁJA

Új magyar film

Ibsen hősnője, Nóra ki akart szakadni a polgári család aranyketrecéből, a dédelgető házasság tunnyadt melegéből, s önmaga lábára állva, felelősséget akart érezni saját életéért. *Csurka István* novellista, *Fejér Tamás* rendező és *Hildebrand István* operatőr közös filmjének hősnője fojtogatón szűknek találja házassága falait, szenvedve tiltakozik asszonyi elnyomottsága ellen. Ember akar lenni, nemcsak nő, nem csupán háztartásban raboskodó feleség.

Vidéki polgári házasetletet mutat a film. A férj főmérnök. Nyakig van munkával. Megszállottja a hivatásának. Jó szakember. De mellette tespedten unatkozik szép felesége, akiről a film első felében hajlandók vagyunk azt hinni, hogy amolyan meg nem értett úriasszony. Erre mutat az őt körülvevő polgári komfort, mozdulatainak lomha céltalansága, tört fényű pillantásainak bágyadtsága. Pedig nem úriasszony. Szövönő volt, a férje munkás, aki szakérettségi után szerezte meg a diplomáját. A tanulás éve alatt az asszony fizetéséből élték ketten, és most a beérkezett főmérnök — szeretet és megértő megbecsülés helyett — csak az anyagi biztonságot képes nyújtani feleségének, kárpótolni akarván az áldozatokért. S ez a családi jóvátétel beszorítja az asszonyt a háztartás konyhagözös falai közé, a hivatástalanság, a perspektívatlanság szürkeségébe.

A háromszögdráma alaphelyzetében felvetett morális probléma azt ígéri, hogy az alkotók művészi eszközökkel nyomoznak majd az után a kérdés után, hogy hová tűnt a hajdani MADISZ-fiatalkok lobogó lelkesedése, mi tör-

tudjuk, hogy a szerelem is csak akkor segítő, ösztönző, ha a külvilággal egyensúlyban élő embert éri el.

A film asszonyhőse is csak a befejezés után lel gyógyírt életére: szakít az eltompult családi jóléttel, a maga lábára áll és dolgozni fog. Ez a reményt adó befejezés az egész felvetett konfliktust hasonlatossá teszi a Babaothton Nórájának válságához. Nóra helyzete azonban a mába áttéve már hamisnak tűnik. Ha van is olyan vezető állású mérnök, aki feleségét nem akarja munkában látni, csak a tisztá ingek, nyáron eltett befőttek gondjai között, a nők mai helyzetét, az eszményét vesztített, tétlenségtől lefejevert, egykor mozgalmi munkát végző asszony helyzetét nem tudja ez az élethelyzet eléggé általánosan tömöríteni. Nóra ma dolgozik és otthon is teremt. Kötöttsége több-rétű. Társadalmi és családi szerepe bonyolultabb. Ez a dolgozó és otthoni munkát is ellátó mai asszony nem unatkozik, mert nincs ideje rá, és ha válságban van, problémái máshogyan jelentkeznek.

A film alapgondolata és mondanivalója mégis rokonszenvesen új vonásokat tartalmaz, bár megoldani nem képes önmagára vállalt feladatát. Formáját azonban — sem a belső, sem a külső formát — nem találjuk szerencsésnek. Helyes, hogy a szerelmi háromszögdráma nem melodramatikusságban bonyolódik le. Azonban a mese sűrűbb szövése igazságot kívánatos lett volna, mert ez a lazán gomolygó életkivágás nem tudja kellő szuggesztivitással eljuttatni az alkotók közlendőjét. A fizikai cselekvéseiből, apró mozzanatokból

arc-kepek (Szinyei Merse, Feren-
 czy Károly, Benczúr Gyula, Csók,
 Nagy Balogh, Petrovics Elek
 és mások) újra bizonyítják, hogy
 Bernáth Aurél művészetének az
 írókoll éppolyan biztos eszköze,
 mint az esetet. Ezt talán a leg-
 meggyőzőbben Szabó Lőrinc arc-
 képvázlata bizonyítja az írás mel-
 lett reprodukált festett portréval.

Bernáth Aurél írói stílusa szel-
 lemes, élvezetes, néha aforizma-
 szerűen fordulat, közvetlenül
 érezzük mögötte a kulturált, fi-
 gyelő, töprengő embert. Sokszor
 vitára készlet — vagyis érdemes,
 lehet vele vitatkozni. A tanár, a
 mester jegyzetei valóban mesteri
 jegyzetek. Az írások legnagyobb
 része a múlttól szól, emlékezés.
 Ezzel is illeszkedik az első két
 kötethez. Az absztrakt művészet-
 ről is leginkább mint elmúltról ír
 — „negyvenéves múlt áll a háta
 mögött” — részben mint saját
 múltjáról, s a könyv egyébként is
 valóságos hűségfoglaló, szen-
 vedélyes szép vallomás a termé-
 szetelví festészet mellett.

A tanulmányok 1939 és 1959
 között már napvilágot láttak
 különböző folyóiratokban. Új tu-
 lajdonképpen csak a bevezetés, s
 ezért ez a legfontosabb vallomás,
 mert ez a mai. A mindig, ecsettel
 és tollal egyaránt érzékenyen
 őszinte művész ebben röviden el-
 mondja, hogyan viszonyulnak
 ezek a cikkek, ezek az állásfoglalá-
 sások a mához, a mai Bernáth
 Aurélhoz. S itt válnak az írások
 különösen izgalmassá a kortárs
 számára. Ez a kísérő, konferáló
 szöveg teszi a tanulmányokat még

minden művét elpusztította 1944-
 ben Budapesten a háború. Ehe-
 lyett 1945-ben ezt írja: „A mi kö-
 rünk, ez a festészetileg legzakla-
 tottabb kor...”

Csigaházban élni biztonságos,
 védett érzés lehet. De a köz-
 mondásosan érzékeny csiga is
 előbúvik időnként a házából.
 Legalább, amikor a gyerekek
 nagyon szépen énekelik, hogy
 „Csigá-biga gyere ki, ég a házad
 ideki...” S ekkor jut eszünkbe,
 hogy mennyi képe van Bernáth
 Aurélnak, amelyet műterme vagy
 lakása ablakából kitekintve fest-
 tett. Belső csendélet, ablakpár-
 kány, kilátással a dunai vagy ba-
 latoni tájra, vagy a havas télre.
 Mai művészeti problémákról
 való vitára leginkább csak a
 könyv utolsó fejezetei készletnek,
 például a Csontváryról szóló fe-
 jezete. Ott három képe kivételével
 egész életművével a tébolydába
 utalja. Túl szigorú, igazságtalan
 orvosi kritika ez, esztétikai analí-
 zis helyett.

A Szinyei Társaság jelentőségét
 túlértékelő 1947-es tanulmányá-
 ban azt írja, hogy e társaság er-
 kölcsei presztízse nélkül a hala-
 dób szellemű művészek éppúgy
 közneveltség tárgyai lettek volna,
 mint ahogy a hitleri Németor-
 szágból az „entartete Kunst”, az
 „elfajzott művészet”. Nem beszél-
 ve arról, hogy az „entartete
 Kunst” nem közneveltség, hanem
 fasiszta gyilkosságok és képrom-
 bolások tárgya lett, megfedelke-
 zik a két világháború közötti szo-
 cialista művészetéről, Derkovits
 Gyuláról, Dési-Huber Istvánról, a
 Szocialista Képzőművészek Cso-

egész könyv. Pozitívumaival és
 negatívumaival együtt tanúsítja
 azt az igazságot is, amely a
 könyvben ugyan csak feltételes
 módban szerepel, hogy a művé-
 szet kérdéseit nem lehet elvá-
 lasztani a társadalmi átalakulá-
 sok vezető eszméitől, a művészet-
 ter döntő tényezőként hathat min-
 den ország politikai irányára.

Külön kellene foglalkozni azzal
 a drámai motívummal, amely a
 könyvben csak fátyol mögül tü-
 nedezik elő, de amely ott lap-
 pang minden mai művészeti vita-
 kérdés mögött: a mai magyar festé-
 szet, szobrászat törekvéseinek
 és a korszerű építészet követel-
 ményének összeegyeztetése.

Bernáth Aurél már egy húsz
 évvel ezelőtt írt cikkében kiássa
 a harci bárdot a modern építé-
 szet ellen. Amikor erről a kér-
 désről beszél, hangja néha szin-
 te tragikussá válik. Az új építé-
 szetet olyan ridegnek érzi, hogy
 „Jelfordul a faláról a kép, a szob-
 or, ha az valamit ábrázol”.

Szeretném itt idézni Jean-Paul
 Sartre-et, aki mikor tavalyi szov-
 jetunióbeli látogatása után meg-
 kérdezték, hogy mi volt számára
 a legmegkapóbb, a következőt vá-
 laszolta:

— Egy új, szebb, hasznosabb
 és gazdaságosabb építészetre való
 törekvés. A legjobbfajta funkció-
 nalizmusból merítő modern építé-
 mények, mint például a Kong-
 reszusi Palota... Az egyszerű-
 ség, a könnyedség, az elegancia
 térhódítása az építészetben új
 anyagok előállítását igényli, mint
 ahogyan magával hozza a díszítő
 művészet fejlődését is. Az építé-
 szet fejlődésének elvi alapja van,
 gazdasági szükségesség hívta
 életre... Az építészeti fejlődés
 esztétikai fejlődést eredményez a
 festészetben és szobrászatban.

De ez a vita már messze túl-
 megy Bernáth Aurél könyvének
 ismertetésén, külön cikkben kel-
 lene vele foglalkozni.

*

A kötetben szép illusztrációk is
 vannak. Mindenkitől, akiről Ber-
 náth Aurél ír. Bernáth Auréltól
 csak egy reprodukció van a
 könyvben, mintha bizony nem
 órála volna az egész kötet.

Mihályfi Ernő

évesek között, akik önmegtagadó áldozatvál-
 lalással dolgoztak-harcoltak a
 felszabadulást követő években,
 most pedig elzúrosodott lélekkel,
 kicsit tunyán, kicsit idegenül té-
 velve, kicsit önmagukat is el-
 vesztve, polgári életformában
 élnek. A kérdésfelvetés azonban
 nem eléggé pontos, nem eléggé
 szenvedélyes, megkerüli az okok
 bemutatását, csupán a végered-
 ményre összpontosítva a figyel-
 met; de így is dicséretes az ér-
 deklődés maisága, igazságra törő
 kezdeményezése.

Néhány kitérés kísérlet törté-
 nete a film. Az asszony előbb
 régi szerelméhez menekül, aki
 közben járási párttitkár lett s két
 gyereke van, majd egy Budapest-
 ről jött mérnökkel próbál kapcsola-
 tot teremteni, aki ugyancsak
 megunt izú házaseletének egyhan-
 gúsága elől menekül a kalandok-
 kal fűszeres gyakori vidéki ki-
 szállásokba. Mindkét kitérés ki-
 sérlet sikertelen marad és ennyi-
 ben útnak hat a befejezés illúziót-
 lansága. A filmek sokakat hozzá-
 szoktattak már ahhoz a roman-
 tikus konvencióhoz, hogy a sze-
 relem hatalma, ereje megválthat-
 ja a válságba került embert. Mi
 már a XIX. századdal szemben

összevont tenyéző ábrázolási
 módszer — amely külföldön első-
 sorban az olasz Antonioni nevé-
 hez fűződik — túl fárasztó köve-
 telményeket állít a filmnézők
 elé.

Ölomlábú lassúsággal ködlenek
 elő a mindennapi tevékenységek
 alól a meglazult emberi kapcsola-
 tok, semmiségnek tűnő kis cse-
 lekedetek alól bújjik ki egy-egy
 jellem lényege. Antonioni filmjei
 összpontosított figyelmet követel-
 nek nézőiktől, de a fordulatok cse-
 lekmény hiányát az aprólékos és
 finom lélektani ábrázolás izgal-
 maival kárpótolják. A *Kertes há-
 zak utcájában* azonban pszicholó-
 gia helyett felszínes „mozipszicho-
 lógiát” látunk: nem a figurák cse-
 lekszenek legmélyebb indítékaik
 szerint, hanem a nézők előtt „áll
 össze” pszichológiává a cselekvé-
 sek sorozata. Ennek elsődleges oka,
 hogy a színvonalas szereplőgárda
 (Bara Margit, Gábor Miklós, Pá-
 los György) önmaga egyéniségéből,
 színészi mondanivalójából
 nem pótol hozzá kellő mennyiségű
 felfedező izgalmat az alakok
 jellemzéséhez. Kivétel csak Schu-
 bert Éva, aki a titkárnő sablon-
 gyanús alakjából sok meglepő ele-
 venséget csíhol ki.

Molnár G. Péter

Próbák és bemutatók a budapesti színházakban

A Nemzeti Színházban és ka-
 maraszínházaiiban januárban és
 februárban öt bemutatót tartana-
 nak. A Nemzeti Színházban ja-
 nuár 18-ra tűzték műsorra Arisz-
 tophanész *Béke* című drámáját,
 amelynek rendezője Major Tamás.
 A Bernard Shaw levelezéséből
 összeállított *Kedves hazug*
 című színpadi alkotást 29-én mu-
 tatják be a Katona József Szín-
 házban. A darabot Marton Endre
 rendezi. A pesterzsébeti Csiliben
 — a Nemzeti Színház második
 kamaraszínházában — Lope de
 Vega *Furfangos menyasszony*
 című színdarabját január 31-én
 viszik színre.

Megkezdődtek a februári be-
 mutatók előkészületei is. Február
 8-án mutatják be Gyöngyösi
 Imre *A csillagok órája* című szín-

padi alkotását. A darab cselek-
 ménye 1945-ben játszódik, egy
 Zala megyei faluban. A verses
 dráma rendezője Lengyel György,
 mint vendég. A főszereplők: Be-
 rek Kati, Makay Margit, Máthé
 Erzsébet, Pápay Erzsébet, Pap Éva
 — mint vendég —, Sivó Mária, Tar-
 soly Elemér és Szakács Sándor.
 Külön érdekesség, hogy sok a női
 szereplő, és mindössze két férfi
 játszik a darabban.

Próbálják már O'Neill *Hosszú
 út az éjszakában* című drámáját
 is. A rendező Marton Endre, a
 szereplők: Bessenyei Ferenc, Kál-
 mán György, Kállai Ferenc és
 Apor Noémi. A női főszerepet —
 kettős szereposztásban — So-
 mogyi Erzsébet és Mészáros Ági
 játssza majd. O'Neill drámáját
 február 15-én mutatják be a
 Nemzeti Színházban.

KULTURÁLIS HÍREK

A MAGYAR NÉPHADSEREG
 MŰVÉSZGYŰJTÉSÉNEK SZI-
 NÉSZCSONPORTJA Kamarás Gyu-
 la rendezésében január 17-én mu-
 tatja be a központi klubban Sá-
 gody József Megmozdul az árnyék
 című katonadarabját.

*

KLASSZIKUS GÖRÖG IRO-
 DALOMTÖRTÉNET címmel a
 Gondolat Könyvkiadó megjelen-
 teti Falus Róbert könyvét.

A VOLOKALAMSZKI OR-
 SZÁGÚT szerzőjének, Alekszandr
 Beknek a hatvanadik születés-
 napját ünnepelték a Szovjet
 Írók Szövetségében.

*

HAJTUKANYAR címmel ja-
 nuár 23-án mutatja be az Ifjúsági
 Rádiószínpad Ország György
 hangjátékát.